

UDK 821.163.42(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljen 14.12.2017.
Prihvaćen 18.6.2018.

VLADIMIR LONČAREVIĆ
Fakultet filozofije i religijske kulture
Jordanovac 110, Zagreb
vladimir.loncarevic@zg.t-com.hr

HRVATSKA KATOLIČKA KNJIŽEVNOST 1945.-1990.

Iako se o kršćanskoj književnosti, kršćanskim književnicima i književnicima kršćanskoga nadahnuća, odnosno, поближе, katoličkoj književnosti i katoličkim književnicima te katolištvom nadahnućoj/prodahnućoj književnosti u razdoblju 1945. – 1990. u Hrvatskoj do danas podosta pisalo, s raznim povodima i u raznim prigodama, izostala je sinteza koja bi barem u pokušaju cjelovitosti pružila njezin pregled i ponudila činjeničnu osnovu i interpretativne kriterije za njezinu evidenciju, interpretaciju i valorizaciju. Ovim radom nastoji se dati prepoznatljiv oris te velike, duhovno jedinstvene, a opet žanrovski, stilski i na druge načine vrlo raznorodne baštine unutar cjeline hrvatske književnosti, koja, izrastajući iz domoderne tradicije, u svemu prati moderni razvoj hrvatske književnosti, dapače je njezin sastavni dio, čime fenomen kršćanske/katoličke književnosti izlazi iz moguće jednostrane interpretacije kategoriziran, a književno djelo se promatra kao jedinstvo sadržaja i izraza, denotacija i konotacija, hermeneutike i recepcije, ali sa sviješću o specifičnostima koje djelima i piscima daju kršćansku/katoličku atribuciju. Pri tome je, želimo li steći cjeloviti uvid u nju, nužno s jednakom pozornošću i kriterijima pratiti razvoj hrvatske književnosti u iseljeništvu u spomenutom razdoblju.

Ključne riječi: kršćanstvo; kršćanska/katolička književnost; hrvatska književnost; 1945. – 1990.; komunizam

Uvod

Hrvatska književnost razvijala se sve do kraja 19. st. u okrilju kršćanskoga duhovnog zora i, u okvirnom smislu, kršćanskog svjetonazora, premda su unutar toga rasponi u praksi bili veoma široki: od Držićeve komediografske renesansne svjetovnosti, čiji je supstrat pomaknut na rubove religioznosti, do Gundulićeva „pokajništva“ u *Suzama sina razmetnoga*, ili od Kranjčevićevih „trzaja“ na rubu pesimizma i agnosticizma do Sabićevih obraćeničkih stihova i religiozno-putopisne proze. Samim time, čak i u svjetonazorski i duhovno rubnim i centrifugalnim pojavnostima, književnost i kršćanska duhovnost bile su toliko povezane „da se sve do našega stoljeća nije ni pomišljalo da se pravi razlika između hrvatske literarne matice i kršćanske, katoličke inspiracije kao posebnog segmenta nacionalne književnosti“.¹

Napukline između kršćanske katoličke duhovne matice i dijela hrvatske književnosti nastaju potkraj 19. st., kada na valu modernizma neki književnici napuštaju dotadašnje načelo jedinstva istine, dobrote i ljepote – „Ens, verum, bonum et pulchrum convertuntur in unum“ – odvojivši estetiku od etike i metafizike. Svjetonazorski lomovi, sve izraženija udaljenja od ili osporavanja po kršćanstvu baštinjene slike svijeta te više ili manje izrazita akršćanska ili antikršćanska redefiniranja pojma umjetnosti u teoriji i u praksi neke će književnike, poput Kamova – koji je 21 godinu mlađi (r. 1886.) od Kranjčevića (r. 1865.), dok je modernist Matoš, koji baštini mnogo toga iz tradicijskog nazora i sentimenta (osobito dimenziju ljepote i individualističku privrženost kolektivitetu, odnosno hrvatskom 'nacionalizmu', a i dimenziju smisla i konzistentnosti, unatoč modernističkim prevrednovanjima i rasapima), po rođenju (1873.) negdje po sredini između spomenute dvojice – dovesti i do radikalnog odmaka od kršćanstva i zgrade podizane brižno stoljećima u okviru dominantno kršćanske filozofije, duhovnosti i kulture. No dok je do 1945. taj odmak u dijelu hrvatske književnosti bio što pobunjeničko-reaktivnog, što samo melankolično-pasivnog karaktera, kao izraz osobnog preispitivanja, odnosno problematizacije važnosti i vrijednosti kršćanske duhovnosti za osobni život i književno stvaranje, pri čemu se *volens-nolens* i dalje orbitiralo oko kršćanskih pojmovnih uporišta, temeljnih simbola i „priča“ – možemo usporediti primjerice Nazorovu *Legendu o svetom Hristoforu* (1922.) i *Pjesme o četiri arhanđela* (1927.) ili Krležine „kristološke“

1 Drago Šimundža, „Riječ o hrvatskoj 'katoličkoj poeziji' između dva svjetska rata“, u: *Religiozna povjerenja i sumnje*, MH, Split, 1999., 429.

drame *Legendu* (1914.) i *Golgotu* (1922.), pa i dijelove odnosno aspekte *Gospode Glembajevih* (napose lik sestre dominikanke Angelike Glembay) – od 9. svibnja 1945. taj otklon dobiva formu i sadržaj aktivnog ideološkog protivljenja prisutnosti kršćanske duhovnosti u svakom javnom diskursu, tako i u književnom, odnosno izgon čak i kršćanskih simbola i kršćansko-tradicijskih i molitveno-liturgijskih sadržaja, osim kada oni služe kao podloga za kritiku ili ih se tako razumije odnosno tumači – usp. npr. vizuru kroz koju se gleda katolicizam u jednom od prvih poratnih romana, *Djeca Božja* (1946.) Petra Šegedina, ili dramu *Glorija* (1955.) Ranka Marinkovića, s tematsko-motivskom impostacijom, narativom i žalcem uperenim prema Crkvi, a osobito kazališne i filmske inscenacije te instrumentalizaciju te drame u širem kontekstu režimsko-marksističke „borbe protiv klerikalizma“ odnosno protiv religije kao „opijuma za narod“.

Za punu rekonstrukciju što grube, što suptilne ili manipulativne represije prema kršćanstvu u kulturnoj sferi trebala bi dakako potanka prouka do sada objavljene literature i arhivske građe, no notorna činjenica stoji: kršćanstvo, njegova prisutnost u književnosti i kršćanska odnosno katolička književnost kao književna (ne stilska!) formacija osobitih intencijsko-tendencijskih značajki prvi put u svojoj dugoj povijesti političkim je, ideološki motiviranim zahvatom uvelike isključena iz društvene javnosti te je sustavno diskvalificirana odnosno ideološki i politički tendenciozno valorizirana. Komunistički ideološki zor i nadzor nije dopuštao razmah afirmativnim religijskim intencijama i tendencijama, sadržajima, temama i motivima, jer bi se takva književnost, smatralo se na strani ideologa i službenika jugoslavenske komunističke vlasti, samim tim implicitno ili eksplicitno protivila službenoj doktrini i novim dogmama, tzv. „socijalističkom moralu“, komunističkoj ideologiji i njezinim ciljevima. Budući da su vrjednute vezane za religiju i religiozno u hrvatskoj književnosti bile ne samo vjerskodogmatske, nego i moralnodogmatske te kulturne, socijalne i političke, utoliko je ta negativna režimska praksa bila mnogo oštrija prema njoj nego prema književnosti koja je nastajala u duhu liberalnog svjetonazora, premda su i liberalni nazori bili na udaru (kada bi što iskočilo iz dopuštenog okvira, počinjale su kampanje, zabrane i progoni), ali su se do određene mjere tolerirali i imali pravo građanstva. Samim tim ona je bila pogibeljna i za samu faktografiju i interpretaciju svekolike (dotadašnje) hrvatske književnosti, pa nije neobično što je bila

nedostupna u javnim knjižnicama.² Drugim riječima, komunistička vlast prihvatila je u prosvjetne i kulturne kurikule pisce poput Krkleca, Cesarića, Ujevića i sl., koji nisu bili, bar ne na simboličkoj ili eksplicitnoj razini, „obilježeni“ kršćanskim/katoličkim identitetom, dok je sve kršćansko, počevši od kršćanskih elemenata moderne, iz nje bilo izbačeno. Primjerice, kod Kranjčevića se isticala moralno-socijalna i prema kršćanstvu kritička dimenzija, a prešućivale su se njegove 'prokršćanske' pjesme i kršćanske intonacije spoznatljive hermeneutički. Mnoštvu pak izrazitije kršćanski orijentiranih pjesnika i prozaista neupitne poetičke kvalitete nije bilo mjesta u nastavi književnosti, u lektiri i u antologijama (primjerice M. Sabiću, I. Poljaku, M. Paveliću, J. Korneru, S. Košutić, I. Lendiću, V. Vidi, N. Subotiću, R. Kupareu, A. Jakšiću, J. Bubalu, S. Džalti, I. Golubu, I. Tolju, D. Štambuku...; djelomične iznimke bili su, predratni, Đ. Sudeta i rani N. Šop). Oni su jednostavno očišćeni, iskorijenjeni. Stoga nije neutemeljeno tvrditi, kako je napisao Tihomil Maštrović: „Povjesnica književnih djela religijske tematike u hrvatskoj književnosti dvadesetog stoljeća povjesnica je prešućivanja i zatajivanja“.³

Osim toga, uspostavom druge Jugoslavije i novom republičkom teritorijalnom podjelom hrvatska je književnost više nego prije politički segmentirana jer je naš autohtoni narodni i kulturni korpus bio podijeljen

2 Kao primjer usp. Željko Vegh, „Sudbina knjiga kršćanske tematike i nadahnuća u Gradskoj knjižnici u Zagrebu u doba komunizma“, *Kroatologija*, 6(2015), 1-2, 27-93. „Cenzura knjiga u Gradskoj knjižnici u Zagrebu je bila vrlo temeljita, knjige su pažljivo proučavane i ako je neka knjiga, bez obzira kada je objavljena i tko je autor, sadržavala nešto, što je bilo protivno komunističkoj ideologiji, knjiga je stavljena u zatvoreni fond, a kataložni listići izvađeni iz vanjskih kataloga“, 34. Ukupno je zabranjena 601 knjiga, kojih popis Vegh donosi na kraju rada na str. 63-93.; „Najveća žrtva cenzure knjiga u Gradskoj knjižnici u Zagrebu, što se tiče knjiga kršćanskog nadahnuća, bilo je Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima. Među šestotinjak knjiga, navedenih ovdje u popisu zabranjenih knjiga kršćanske tematike i nadahnuća, čak stotinu je objavilo HKD sv. Jeronima“, 48-49. Zanimljivo je da Vegh na kraju donosi pjesmu „Biblioteke“ Stanka Dominića o knjižnicama iz zabranjene knjige pjesama „Pređa srca“: „Ovdje leže pokopani putnici neumrle slave. / Tu su pohranjene duše njihovih likova. / Ovdje su svršili besani naponi uma. / Ovdje još žive savjesti ugušenih krikova. / Povijest svih ljudskih patnja stanuje ovdje. / Tu u ovom šutljivom hramu, toj riznici toмова, / još žive bune, tragedije, vrtlozi vremena / i životi zgaženi duševnih slomova. / Tu u moru riječi i misli leži Golgota kulture, / tu su slomljena svrdla za sve ljudske ideje i taloge. / Ovdje se kriju šutljiva zvona, krikova bure – / onih što su živom riječi vršili tajne naloge“, 58.

3 „Povjesnica književnog prešućivanja“, *Religijske teme u književnosti*, zbornik radova međunarodnog simpozija održanog u Zagrebu 9. prosinca 2000., Zagreb 2001., 34.

u četiri bivše republike. K tomu, domovinsko je stvaralaštvo bilo posve izolirano od onoga koje je nastajalo u starim ili novim hrvatskim emigrantskim krugovima na tlima europskih i prekomorskih zemalja.

Slikovito rečeno, hrvatska književnost od 1945. do 1990. diše dvama odvojenim plućnim krilima, tragično opečaćena gubitcima i fundamentalno prožeta pitanjem kako i kojom modernističkom alternacijom ispuniti odsutnost Boga. I dok se matica domovinske književnosti uglavnom vrtjela u krugu egzistencijalističkih zebnji pred ništavilom, iseljenička književnost nastavlja živjeti u neprekinutom kontinuitetu svojim naravnim životom (koliko se to može reći za književnost u egzilu, dakle u fizičkoj iskorijenjenosti iz domovinskog života), suočena dakako s tjeskobnim pitanjem o smislu povijesti, o smislu gubitka domovine, o smislu blajburške tragedije. No vjera (ove ili one vrste – ne zaboravljamo naime brojne hrvatske pisce muslimane) ostaje sidro nade u smisao Povijesti, u povratak i narodno oslobođenje.

U pisanju ovoga rada nameće se nekoliko problema, među kojima i terminološki. Stoga, govoreći o *katoličkoj književnosti* i *katoličkim književnicima*, nismo posegnuli za pojmovljem koje bismo smatrali konačnim rješenjem pa stoga sintagma koju u naslovu rabimo ima vrijednost *terminus technicus*, sinonimno ostalim inačicama svega onoga što se može nazvati književnošću odnosno, protežno, književnicima kršćanskoga nadahnuća, katolištvom nadahnute ili prodahnute književnosti, kršćanskom književnošću i kršćanskim književnicima i sl. To naposljetku proizlazi iz činjenice da se svi pojmovi vezani uz sintagmu „kršćanska književnost“ u 20. stoljeću logikom činjenica konotiraju katoličkim.

Bilanca 9. svibnja 1945.

Nećemo dakle pretjerati zaključimo li, misleći na dotadašnji bujan razvoj te i takve književnosti, da je 9. svibnja 1945. taj književni razvoj zaustavljen. Katolička su glasila zabranjena, a književnici osuđivani na smrt, šutnju, egzil ili zatvor. Takav lom tradicije cijela naša kultura nije doživjela ni u jednoj prethodnoj povijesnopolitičkoj mijeni. Nije dakako stradao samo katolički kulturni sloj, bilo je žrtava i u tzv. građansko-liberalnom sloju, posebice prvih poratnih godina, ali, rekosmo, mnogo blaže i kratkotrajnije.

Simptoma i pokazatelja takva stanja mnogo je, a njegove posljedice ponajteže su u prvim dvama poratnim desetljećima, kada na domovinskom

prostoru religiozne, tj. katoličke književnosti gotovo da i nema; s jedne strane na književnoj sceni nema stare ni mlade garde katoličkih književnika - do 1. siječnja 1945. živućih i u Domovini djelujućih književnika koji su svoju vjeru iskazivali /u/ književnim djelima, mogu se spomenuti, primjerice J. Andrić, J. Benac, F. Binički, M. Blašković, J. Blažina, H. Bor (fra Ljubo Hrgić), L. Brajnović, G. Bujas (pseud. K. Kamilov), G. Cvitan, J. Cvrtila, A. Čičić, D. Čepulić, V. Deželić ml., A. Đarmati, A. R. Glavaš, P. Grgec, I. Grgurev, V. Grmović (pravim imenom Hubert Strauch), I. Horvat, S. Hrastovec, J. Iljadica, I. Jakovljević, A. Jakšić, Š. Jurkić, B. Karačić, I. Kljajo, B. Klarić, J. Korner, V. Kos, S. Košutić, L. Katić, L. Kordić, N. Kordić, R. Kraljev, R. Kupareo, I. Lendić (pseud. Ile, Vig, Vigilans, Lambda), Lj. Maraković, A. Matasović, M. Meštrović, S. Mičić (pseud. Ljubo Zordan), A. V. Mihičić, V. Nikolić, T. Penavić, M. Paljug, L. Puljiz, S. Petrov, V. Rabadan, Z. Remeta, K. Rimarić Volinski, F. Rožić, F. Rubina, J. Skračić, T. Smerdel, I. Softa, B. Storov, N. Subotić, K. Šegvić, C. Škarpa, M. Talajić, M. Ujević, M. Validžić, B. Vijolić, S. Vitković, J. Zdunić, D. Žanko⁴ - a, s druge, ni književnika koji su do rata, poput Nazora, trajno korespondirali s religioznošću. Književna matica pedesetih godina pak korespondira religiozno gotovo redovito negativnim denotacijama i konotacijama, primjerice u djelima Mirka Božića, Petra Šegedina, Antuna Šoljana, Slobodana Novaka, Vladana Desnice, Ranka Marinkovića i drugih, za koje će Krešimir Nemeč eufemistično reći da su „u znaku metafizičke nestabilnosti“.⁵ Kada i ako nisu u obliku nedvosmislenih antireligijskih i antikatoličkih invektiva, ono sasvim sigurno jesu u

4 Od spomenutih ubijeni su ili umrli zbog progona i mučenja 1945. - 1948.: Šegvić, Binički, Cvitan, Kos, Skračić, Jakovljević, Storov, Glavaš, Klarić, Paljug, Penavić, Puljiz, Vitković, Softa, Kljajo, N. Kordić, Rubina; osuđeni su na zatvorske kazne: Maraković, Grgec, Remeta, Bor, Rimarić Volinski, Benac, Grgurev, Škarpa, Karačić, Penavić, Validžić, Kraljev, Meštrović; otišli u egzil: Žanko, Brajnović, Lendić, Hrastovec, Nikolić, Blažina, Kordić, Iljadica, Cvrtila, Kupareo (vratio se), Korner (vratio se). Nisu ubijeni, osuđeni ni otišli: Matasović, Bubalo, Čepulić, Andrić, Ujević, Katić, Horvat, Grmović, Smerdel, Đarmati, Jurkić, Košutić, Mičić, Rožić, Deželić, Talajić, Mihičić, Vijolić, Subotić, Blašković, Čičić, ali im je, kao i ostalima, doživotno ili zadugo onemogućeno objavljivanje u Domovini. Usp. odgovarajuće biografske natuknice u svescima *Hrvatske enciklopedije*, *Hrvatske književne enciklopedije*, *Hrvatskoga biografskog leksikona* i leksikona *Tko je tko u NDH?*.

5 „Religijske teme u hrvatskom romanu“, u: *Religijske teme u književnosti*, zbornik radova međunarodnog simpozija održanog u Zagrebu 9. prosinca 2000., Zagreb 2001., str. 286.

vidu akršćanskog egzistencijalizma,⁶ koji dakako predstavlja i implicitnu kritiku teških političkih, socijalnih i kulturnih presija tadašnjega režima. Drugim riječima, zaokupljenu mnogo više smrću nego životom, beznađem nego nadom, nevjerom i skepsom nego vjerom, maticu domovinske hrvatske književnosti prožima iskustvo straha od ništavila. „Krugovaši“ traže doduše i dobivaju više slobode, ali religiozno odnosno katolički afirmativno konotirana književnost nema od toga koristi: rijetka je, rubna, vrlo disperzirana i kritički nevalorizirana.⁷ Tiskanje zbirke *Jezero mrtvo* Side Košutić 1956. u nakladi tadašnjega Društva književnika Hrvatske (dakle od ne-crkvenog odnosno ne-privatnog nakladnika) u tome se smislu može smatrati čudom, kako političkim, tako literarnim.⁸

Dakako, zbog spomenutih okolnosti, i u nešto slobodnijim godinama toj temi katoličkoga/kršćanskoga književnoga stvaralaštva pristupalo se na svaki način oprezno, poizdaljeg, okolišno, ne bi li se izbjeglo cenzorskim škarama i drugim nevoljama. Tako i trideset godina nakon 1945. Jakov Jukić (alias Željko Mardešić) u ocjeni pjesničke zbirke Ljiljane Matković ovako predstavlja kontekst njezine pojave:

U našoj suvremenoj kulturi bitno čovjekovo iskustvo je vizualno, produkcija i potražnja slika u stalnom su porastu, dok je, s druge strane, riječ u svim svojim oblicima ozbiljno devalvirana. A od svih riječi, dakako, pjesnička i religiozna riječ su zapale u najdublju krizu. Njihova je priopćivost krhka i neuspjela gotovo do nerazumljivosti. One iskazuju, doduše, s teškoćom neku poruku i jedva otkrivaju neko značenje, ali dosluh i autentični susret s ljudskim traženjima rijetko kad uspostavljaju. Zato je danas prava avantura upuštati se u vjernost pjesničkoj i religioznoj riječi, jer to znači staviti sebe pred dvostruko teški zadatak, koji se zacijelo

-
- 6 Usp. Ante Kusić, „Areligiozni egzistencijalizam“, *Bogoslovska smotra*, 3/1964, 1, 106-127.
- 7 Drago Šimundža, „Religijsko-religiozna tematika u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća; u: „Bog u djelima hrvatski pisaca – vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća“, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., 50. Šimundža kao primjere književnika koji se afirmativno ili indiferentno „zalijeću“ u religiozno navodi N. Milićevića, M. Sabolovića, J. Pupačića, S. Mihalića, M. Dizdara, I. Raosa, I. Aralicu, N. Fabrija, T. P. Marovića, D. Štambuka, S. Vučićevića, D. Dragojevića, I. Tolja, L. Paljetka.
- 8 Objavila je „1958. godine pet pjesama u splitskom časopisu 'Mogućnosti'. U Hrvatskoj reviji' u Buenos Airesu objavljena joj je poema zavičaja 'Jeka sve tiša', s time da njezino ime nije navedeno. Potkraj 1964. i početkom 1965. godine u 'Glasniku sv. Antuna Padovanskog' objavljeno je nekoliko njezinih priloga (pod pseudonimima Bojko Strahinja i Viktor Bjelokos)“; Stjepan Lice, „Sida Košutić – književnost svjetlosti“, *Kroatologija*, 6(2015), 1-2, 328.

može riješiti, ali će, s obzirom na spomenute hermeneutske i kulturno-društvene razloge, jednom riješen teško uspjeti, u čistoći i otvorenosti, zablistati sjajem smisla jednoj. Toj teškoći treba nadodati još jednu, tipično našu. Dok druge književnosti poznaju vrsne plodove suživljenja religiozne i pjesničke riječi, hrvatska se tradicija, posebice novija, ne može time pohvaliti, pa je u njoj bez velika napora moguće nabrojiti takve malobrojne pokušaje, uzimajući u obzir barem one što ostaviše traga u našoj kulturnoj baštini. Na toj oskudnoj tradiciji, s golemim vremenskim prekidom šutnje, danas treba nastaviti pjevati i moliti, s punom sviješću razine dostignuća moderne pjesničke ekspresije i vjerske kulture.⁹

Jukić dakle vrlo oprezno denotira fakte kada govori o „generaciji koja je tako dugo živjela siromaštvo riječi i bogatstvo slike... s golemim vremenskim prekidom šutnje“, izbjegavajući spomenuti konkretne uzroke i posljedice, izbjegavajući postaviti pitanje kako se i zašto se nakon tako bujnog razvoja kršćanske književne riječi od 1900. do 1945. ušlo u razdoblje šutnje.

Ipak, izvan osuđenosti na društvenu šutnju i mrtvilo, katolička književnost je živjela kako je znala i mogla, ničući iz pepela, kalemeći se na ono što je preživjelo. A među tim preživjelima bilo je svetojeronimsko društvo, tada nazvano Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda,¹⁰ osnovano još 1868.

Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda

Književni život koji možemo nazvati katoličkim događa se u sklopu Hrvatskoga književnoga društva Sv. Ćirila i Metoda (malo je koji pravni subjekt u Hrvatskoj tada nosio pridjev „hrvatski“), prijeratnoga Hrvatskoga književnoga društva Sv. Jeronima, ali vrlo oskudno. Godine 1945. nije se naime nakon završetka rata tiskalo ništa, da bi se 1946. nastavilo s kalendarom *Danica* do 1953., a tiskaju se i novele *Istrančice* Vladimira Sironića. Potom se tek 1965. tiskaju Jakšićeve *Pjesme o sinu čovječjem*,

9 „Pjesnički doživljaj vjere. Ljiljana Matković, Ti nisi sišao s križa, Molitve i meditacije, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974.“, *Crkva u svijetu*, 10(1975), 3, 285.

10 „DSJ je raspušteno odlukom Ministarstva unutrašnjih poslova 25. V 1946. br. 19306. Zauzimanjem mons. Svet. Rittiga umjesto ukinutog DSJ osnovano je Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda“; Josip Buturac, *100 godina Hrvatskog književnog društva Svetog Jeronima – Sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb 1969., 62.

1966. obnavlja se *Danica*, a 1967. tiskaju se Sudetine *Molitve*, Đarmatijeve pjesme *Na putovima vječnosti* te Šveline *Priče za Sveu i Karen*. Drugim riječima, od 1953., osim zidnih kalendara *Danica* i nekoliko molitvenika i katekizama, nije tiskano ništa. Treba spomenuti da Društvo kao izdavač staje 1963. iza ponovno pokrenute *Bogoslovske smotre*, znanstvenog časopisa KBF-a u Zagrebu. Od ostalih izdanja spomenimo roman Ante Jakšića *Povratak u djetinjstvo* i Tona Smerdela *Moji psalmi* i *Sonatine* 1968, Mare Švel-Gamiršek *Legende* 1969., Ive Balentovića *Dječak i limena truba* te Stjepana Džalte *Gladne i nemirne godine* 1974., *Naricanja Franje Markanova* 1983. i *Pod Jurcanovim orahom* 1990., *Rastrgani životi* - „gastarbajterska proza“ Dragana Čturića 1981., Josipa Berke *Iz mladih dana* i putopisi Mirka Validžića Čelkanovića *Od Hrvatske do Kine* 1988., Stjepana Krčmara *Opiranje* 1990.; tri dramska teksta *Sveti Juraj* i *zmaj* Dubravka Horvatića te *Povijest na pozornici* Vojmila Rabadana 1978.; od poezije Ante Jakšića *Neugasivi plamen* 1969. i *Molitve pod zvijezdama* 1979., Janka Bubala *Između sna i zastava* 1975., Mirka Validžića Čelkanovića *Izabrane pjesme* te Josipa Berke *Riječi pjevaju* 1976. i *Lanx satura* 1980., Benite Prkačin *U dane prolaza*, Mire Preisler *Mirne staze* i Augusta Đarmatija *Iznad omeđenih krugova* 1977. i *Slutnje* 1987., Dinka Bilića Tusuna *Darovi srca* 1977., Mate Marčinka *Mjesečev zavičaj* 1979. i *Noćurci u krajoliku* 1981., Milana Špehara *Tko sam da me tražiš?* 1980., Zlatka Rajčevca *Krik riječi jednih običnih dana* 1982. i *Sjećanje na predvečerja* 1983., Tomislava Dorotića *Šator ljubavi* 1983., *Nemir zvijezda* 1984. te *U pustinji ljubavi* i *Golubovi samuju* 1986., Ive Sokača *Tebe srce išče* 1986., Matije Dulić *Rasuto vlače* 1988., Margite Stipić *Moje tuge* 1989.

Tomu treba pridodati prijevodne prinose, npr. Bernanosove *Razgovore karmeličanki* 1967. i *Dnevnik seoskoga župnika* 1968., a poslije i djela H. Bölla, D. Fabrija, T. Mertona, P. Claudela.¹¹ Društvo redovito do danas održava književne tribine.

Marulić

U godini jubileja stogodišnjice Društva bio je pokrenut najvažniji projekt: časopis *Marulić* – hrvatski književni zbornik, koji su u razdoblju

11 Usp. Josip Buturac, *100 godina Hrvatskog književnog društva Sv. Jeronima – Sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb 1969., 84-86. te internetski preglednik NSK.

do 1990. uređivali Stjepan Krčmar i Radovan Grgec.¹² *Marulić* je do danas ostao najveće zborište hrvatskih književnika katolika odnosno pisaca bliskih hrvatskoj katoličkoj tradiciji, poneki i muslimanskoj, uglavnom u žanrovima lirike,¹³ novele i crtice,¹⁴ eseja i književne kritike, kazališne kritike, polemike i drugih oblika kraćih formi,¹⁵ a u paleti različitih

-
- 12 Časopis *Marulić* izlazi od 1968., pokrenut o 100. obljetnici djelovanja Društva. Do 1975. časopis su uređivali Stjepan Krčmar (glavni i odgovorni urednik), Radovan Grgec i Ante Jakšić, od 1976. do 2007. glavni je i odgovorni urednik bio Radovan Grgec. Nakon toga časopis nema glavnog urednika, već skupno uredništvo: od 2008. uredništvo tvore Mladen Jurčić, Jerko Grgec, Tvrtko Klarić i Petar Grgec mlađi; od drugog do šestog broja 2011. godine Đuro Vidmarović; od prvog broja 2012. do prvog dvobroja 2013. godine Tvrtko Klarić, Petar Grgec mlađi i Jerko Grgec; od dvobroja 3-4 iz 2013. godine časopis uređuje Jelka Pavišić, a od 2014. Stjepan Razum. Usp. Stjepan Razum, „Doprinos Hrvatskog književnog društva Sv. Jeronima hrvatskoj književnosti kršćanskog nadahnuća“, *Kroatologija*, 6(2015), 1-2, 223.
- 13 Istaknutiji su: Stanislava Adamić, Tomislav Antunović, Borislav Arapović, Ante Bačić Fratrić, Božidar Brezinščak Bagola, Ivo Balentović, Hrvoslav Ban, Danica Bartulović, Vladimir Bažant, Josip Berka, Mario Bilić, Dinko Bilić Tusun (Nedjeljko Travljanin), Mato Blašković, Janko Bubalo, Marija Bukovac, Iva Čuvalo, Ante Dabo (Tone Otočan), Pavao Despot, Slavko Dominić, Tomislav Dorotić, Stjepan Džalto, August Đarmati, Dubravko Ivančan, Jakov Ivaštinović, Ante Jakšić, Ivica Jembrih, Mladen Jurčić, Jakov Kopilović, Ante Kraljević, Miroslav Majnarić, Tomislav Maretić, Mato Marčinko (Tomislav Heres), Drago Maršić, Ljiljana Matković-Vlašić, Serafin Mičić, Andro Vid Mihičić, Tomislav Milohanić, Krešimir Mlač, Anka Petričević, Adalbert Pogačić, Adolf Polegubić, Gojko Polegubić, Tomo Polegubić, Mira Preisler, Joja Ricov, Josip Velebit (Josip Riječanin), Željko Sabol, Mirko Slade Šilović, Ivo Slaviček, Ton Smerdel, Mladen Spahija, Ivan Šarolić, Krešimir Šego, Zlatko Tomičić, Željko Vegh, Željko Voborski, Josip Vrana, Ante Žužul; za ove i druge podatke usp. „Bibliografija trideset godišta časopisa *Marulić*“, *Marulić*, 31(1998), 1, 1-220.
- 14 Stanko Andrić, Tomislav Antunović, Ivo Balentović, Hrvoslav Ban, Bruno Bulić, Stjepan Džalto, Dubravko Horvatić (Tvrtko Varadin), Mladen Jurčić, Stjepan Krčmar, Miroslav Majnarić, Ljiljana Matković-Vlašić, Nevenka Nekić, Dubravka Petek, Gojko Polegubić, Stanislav Pejković Šodan, Krešimir Tičić.
- 15 Josip Antolović DI, Josip Badalić DI, Josip Berka, Nikola Bićanić, Gracijan Biršić, Petar Zdravko Blajić, Ivan Bošković, Josip Buturac, Marijan Cipra, Paškal Cvekan, Miho Demović, Vinko Dorčić, Vladimir Dumbović, Grgo Gamulin, Radovan Grgec, Mato Marčinko (Tomislav Heres), Dubravko Horvatić, Siniša Hrestak, Miroslav Vaupotić (Luka Ibrišimović), Željko Ivanković, Jakov Ivaštinović, Alojz Jembrih, Mladen Jurčić, Neven Jurica, Tvrtko Klarić, Kamilo Križanić, Branko Krmpotić, Rajmund Kupareo, Juraj Lončarević, Trpimir Macan, Kalman Mesarić, Andro Vid Mihičić, Josip Mihojević, Anđelko Mijatović, Ivan Mužić, Zdravko Mužinić, Josip Nagy, Ivan Pandžić, Ante Parčina, Boro Pavlović, Ivan Pederin, Ilija Pejić, Grgo Pejnović (Smiljan Velebit), Ivo Perić, Luka Perinić,

stilova. Izvan oficijelnih književnih tokova i škola, posvećen književnosti kršćanskoga nadahnuća, *Marulić* je međutim objavljivao i radove pisaca koji se nisu atribuirali kršćanskima (Salih Alić, Ljubica Benović, Enver Čolaković, Vladimir Devide, Slavko Ešeš, Mustafa Grabčanović, Dubravko Horvatić, Miroslav Vaupotić /Luka Ibrišimović/, Dubravko Ivančan, Džemaludin Latić, Kemal Mahmutefendić, Alija Nametak, Joja Ricov, Željko Sabol, Mirko Slade Šilović, Andrija Vučemil i dr.).

Istarsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda

Važnu vjersku i nacionalnu pastoralnu, kulturno-prosvjetnu i književnu ulogu na koncu 19. i početkom 20. stoljeća imalo je Društvo Sv. Ćirila i Metoda za Istru kao crkveno-kulturna ustanova sa sjedištem u Pazinu. Nakon što su talijanski iredentisti i fašisti uništili njegovu tiskaru u Pazinu 1919. i onemogućili mu rad, istarski svećenici osnovali su 1924. Društvo sv. Mohora za Istru, s naglaskom na širenje tiska na hrvatskom jeziku. Društvo je djelovalo do zabrane 28. kolovoza 1947., pa mons. Božo Milanović osniva novo društvo: Istarsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda u Pazinu.¹⁶ Milanović započinje suradnju 1950. godine s pulskom tiskarom za tiskanje *Istarske Danice* za 1951. godinu, molitvenika *Oče, budi volja tvoja* te molitvenika *Oče naš*. No *Istarska Danica* prisilno je obustavljena od 1955. do 1971, kada mons. Antun Hek zajedno s drugim istarskim intelektualcima i istarskim studentima u Zagrebu pokreće *Istarsku Danicu* za 1972. godinu, koju su međutim komunističke vlasti zabranile i zaplijenile. Od 1973. *Istarska Danica* izlazi redovito do danas. Također 1981. počinje izlaziti i Biskupijski vjerski-informativni-kulturni list *Ladonja*, koji i danas izlazi.¹⁷

Božidar Petrač, Mirko Petravić, Milivoj Petrić, Oskar Piškorić, Zlatko Posavac, Tomislav Prpić, Željko Puratić, Vojmil Rabadan, Smiljana Rendić, Joja Ricov, Josip Velebit, Petar Runje, Frane Sentinella, Mirko Slade Šilović, Svevlad Slamnig, Ivo Slaviček, Krsto Spalatin, Drago Šimundža, Stanko Tenšek, Tomo Vereš, Đuro Vidmarović (Jurica Milkin), Veljko Vučetić, Stipe Vuković, Benedikta Zelić-Bučan.

16 Milanović je u sklopu društva tiskao više priručnika: *Filozofija*, *Kozmologija*, *Metafizička psihologija*, *Teodiceja*, *Etika*, *Ontologija*, *Eksperimentalna psihologija*, *Povijest filozofije* te monografije *Hrvatski narodni preporod u Istri*, *Preporoditelj Istre biskup dr. Juraj Dobrila* i *Moje uspomene*.

17 Usp. <http://www.biskupija-porecko-pulska.hr/izdanja/4-razvoj-crkvenog-nakladnistva-u-istri.html>

Godine 1981. odlukom glavne skupštine Društvo se preimenovalo u Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, biskupa čija se 100. obljetnica smrti trebala obilježiti sljedeće godine. Društvo i dalje ima cilj širenje poučnog i zabavnog štiva pisana u kršćanskom duhu.¹⁸ Iako nije izdavalo beletrističke naslove, njegovo djelovanje važno je u općem sklopu katoličkih literarnih nastojanja poratnoga vremena.

Katolička književnost u egzilu

Kršćanska književnost u iseljeništvu, mnogo slobodnija od ideoloških opterećenja, razvija se, rekosmo, uvjetno rečeno, normalnim životom. U prvim poratnim godinama zameće se u logorima u Austriji i Italiji nova nacionalna kultura, koja će religiozno nadahnutu književnost vrednovati kao svoj prirodan dio. Stoga je pregled poslijeratne hrvatske književne katoličke baštine nužno započeti u logoru Fermo, gdje internirani intelektualci pred Božić 1946. pokreću list *Croatia*, u kojemu će se, uz više raznih članaka i eseja Dušana Žanka, naći i pjesma Vinka Nikolića „San o jednom Božiću“ te pjesme Duška Kalebića, Vladimira Kovačića, Duška Ševerdije, Ive Lendića (Ante Planika), Kemala Gradaševića i dr. Među brojnima koji se mogu spomenuti u kontekstu razvoja kršćanske književnosti svakako su Josip Blažina, Antun Bonifačić, Luka Brajnović, Stjepan Hrastovec, Nada Kesterčanek, Lucijan Kordić, Predrag Kordić, Rajmund Kupareo, Ivo Lendić, Vinko Nikolić, Antun Nizeteo, Viktor Vida, Dušan Žanko, a poslije, u mlađem naraštaju, Hrvoslav Ban, Vjenceslav Čížek, Šimun Šito Ćorić, Malkica Dugeč, kao najistaknutija imena cijele jedne reprezentacije s „dugom klupom“, koji će napisati veće ili manje opuse religioznoga pjesništva i proze, većinom novela i eseja, redovito više ili manje povezanih s paletom emigrantske motivike, koja je prodahnuta vjerom ili bar kršćanskom nadom u povratak, što je glavni ključ razumijevanja toga velikog književnoga korpusa egzila. Neke od spomenutih, a

18 Usp. <http://www.istrapedia.hr/hrv/1140/istarsko-knjizevno-drustvo-ikd-%C2%BBjuraj-dobrila%C2%AB/istra-a-z/>: „U arhivu IKD pohranjeno je vrlo važno gradivo za proučavanja novije istar. povijesti: 31 godišta Naše sloge, sva godišta Pučkoga prijatelja, Istre i Istarskoga lista te prilično bogat arhiv iz razdoblja tal. vlasti. Tu se čuva i osobna arhiva B. Milanovića, sjemenišni arhiv te knjižnica bogata naslovima povezanim s Istrom.“

ukupno dvadeset dvoje književnika, predstavio je 1990. Vinko Grubišić u reprezentativnoj monografiji *Hrvatska književnost u egzilu*.¹⁹

Među brojnim emigrantskim listovima i časopisima u kojima nalazimo važnih beletrističkih, književno-povijesnih i književno kritičkih radova kršćanskoga nadahnuća i usmjerenja mogu se izdvojiti četiri: *Glas Sv. Antuna*, koji je od 1947. do 1955. uređivao Ivo Lendić, *Osoba i duh* od 1949. do 1956. Hijacinta Eterovića i Luke Brajnovića, *Hrvatski kalendar* (Chicago), koju je uređivalo više franjevac, te književno središnju *Hrvatsku reviju*, koju su 1951. zajedno započeli uređivati Antun Bonifačić i Vinko Nikolić, a od 1955. do 1997. uređuje ju Nikolić sam.²⁰ Već i površan pogled u *Bio-bibliografski leksikon suradnika Hrvatske revije* (1996.) nudi zaključak da je u tom časopisu tijekom četrdeset godina egzistiralo približno pola hrvatske književnosti! Na španjolskom jeziku objavljivalo se u *Studia Croatica* te na engleskom u *Journal of Croatian Studies*. Uz brojna poetska djela i eseje, iseljenička književnost kršćanskoga nadahnuća daje i veća prozna djela, tako primjerice romane Pavla Jesiha *Crvena ruža na oltaru* - biografsku pripovijest o životu nadbiskupa Stepinca (1951.), Luke Brajnovića *U plamenu* - o Sv. Nikoli Taveliću (1969.; izdanje u Đakovu 1990.), kojima će se poslije pridružiti svećenik Hrvoslav Ban svojim dramama i romanima. Prvi, *Opsada crkve u Bistrici*, izlazi u Splitu 1971., a zatim u New Yorku *Robovi zlatne magle* 1974. i *Hrvatski Parsifal* 1980. te u Chicagu *Urotnik na Manhattanu* 1976. Poseban doprinos dali su nakladnici ZIRAL, s više knjiga proze i poezije pisaca koji se mogu atribuirati književnicima kršćanskoga nadahnuća,²¹

19 Knjižnica *Hrvatske revije*, München-Barcelona 1990.

20 Između brojnih izdanja u emigraciji u razdoblju 1945. – 1990. koji sadrže i književne priloge mogu se, osim spomenutih, navesti: Buenos Aires – *Mali hrvatski kalendar*, *Hrvatske novine*, *Republika Hrvatska*, *Hrvatska misao*, *Hrvatska mladež*, *Hrvatski narod*, *Svitlenik*, *Ognjište*, *Hrvatski rodoljub*; Caracas – *Vjesnik društva Hrvata u Venezueli*; Chicago – *Danica*, *Hrvatski katolički glasnik*; London – *Hrvat*, *Hrvatska riječ*, *Nova Hrvatska*; München – *Hrvatska država*; New York – *Hrvatski preporod*; München – *Hrvatska država*; Rim – *Mali hrvatski kalendar*, *Novi život*; Sudbury (Kanada) – *Hrvatski kalendar/Hrvatski godišnjak*, *Hrvatski glas*.

21 Kršćanski impostirana poezija, proza i drame u izdanju ZIRAL-a: Lucijan Kordić: *Livade snova i vjetrova* (pjesme) i *Plime neizmjerja* (pjesme) 1970., *Hrvatska iseljenička lirika* (antologija) 1974., *Livade snova i vjetrova* (pjesme), 2. izd. 1974., *Krateri i gejziri* (eseji) 1978., *Probudene tipke* (pjesme i eseji) 1984., *Fremde Blumen* (pjesme) 1987.; Mirko Vidović: *Ribnjak Betezda* (pripovijesti) 1971.; Predrag Kordić: *Slavoluk vrh ruševina* (drama) 1972., *Probodeni svjetlaci* (pjesme) 1977., *Ognjeno oko Proroka* (drama) 1979.; *Hrvatijade* 1986., *Dnevnik u stihovima* 1989.; Ante Kadić: *Trubač iz daljine* (izabrane pjesme V. Nikolića) 1976.; Hrvoslav Ban:

i Knjižnica Hrvatske revije (K. Pejaković, S. Hrastovec, D. Radočaj, M. Dugeč, V. Nikolić, M. Vidović, L. Kordić, V. Vida, R. Kupareo i dr.).

Nedvojbeno veliko značenje za reafirmaciju hrvatske religiozne, odnosno specifično kršćanske/katoličke književnosti imala je antologija *Hrvatska duhovna lirika* Đure Kokše, tiskana u Rimu 1968, koja, premda manjkava zbog nedostupnosti dijela pjesničkoga materijala i nedosljednih kriterija izbora pjesnika i pjesama, snažno reafirmira religiozni tematsko-motivski segment modernoga hrvatskoga pjesništva, to više što su se u njoj našli mnogi u domovinskoj kritici i antologijama proskribirani pjesnici (Lendić, Poljak, Pavelić, Vida i dr.); dakle tematsko-motivski sloj zanemaren ne samo u općetematskim poslijeratnim antologijama, pa i u onima u emigraciji (*Antologija hrvatske lirike* F. Trogranića, Rim 1953.; *Hrvatska iseljenička lirika* L. Kordića, Rim 1974.), nego i u prijeratnim, u kojima nije bilo politički nametnutih ideoloških ograničenja.²²

Domovinski književni izričaji vjere

Sredina šezdesetih godina u domovinskoj književnosti malo-pomalo donosi nove naglaske. Sazrijevanjem krugovaša i nastupanjem razgovaca, koji poeziju vraćaju na filozofsko-ontološka, no ne i na metafizička vrela, književnost emancipira i duhovne teme kroz djela književnika koji se, kako navodi Drago Šimundža u zborniku *Bog u djelima hrvatskih pisaca – vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća*, afirmativno ili indiferentno „zalijeću“ u religiozno, pri čemu za pedesete i šezdesete godine navodi N. Miličevića, M. Sabolovića, J. Pupačića, S. Mihalića, M. Dizdara, I. Raosa, S. Vučićevića, a od sedamdesetih I. Aralicu, N. Fabrija, T. P. Marovića, D. Štambuka, D. Dragojevića, I. Tolja, L. Paljetka i druge, dok religiozno motivirano stvaralaštvo vidi u djelima Janka Bubala, Ivana Goluba, Anke Petričević i Lucijana Kordića. Među piscima koje u tome smislu treba spomenuti jesu i Zlatko Tomičić, autor, uz ostalo, pjesničkoga

Urotnik na Manhattanu (roman) 1979.; Gordan Pavić: *Nazdravica s Križa* (pjesme) 1980.; Vinko Grubišić: *Tri drame* 1981.; *Ne začuđuju čudesa* (skazanje u pet slika) 1982.

22 *Hrvatska moderna lirika*. Uredili Dragutin Tadijanović i Olinko Delorko, Zagreb 1933.; *Antologija novije hrvatske lirike*. Uredio Mihovil Kombol, Zagreb 1934. Za razliku od njih u dvjema antologijama – generacijskima *Hrvatska mlada lirika* 1914. i *Lirika hrvatskih sveučilištaraca* 1939. te u tematskoj *Lirici grude* 1934. – religiozno pjesništvo gotovo dominira.

križnog puta, Vladimir i Boro Pavlović, Joja Ricov, Veselko Koroman i Dubravko Horvatić, koji pak u svom eseju „Religiozni elementi u novijem hrvatskom pjesništvu“ ističe u tome smislu pjesnike krugovaškoga naraštaja Milićevića, Mihalića, Gotovca, Ivančana, Tomičića, Krmpotić, posebice izdvajajući Pupačića, dok u sljedećem naraštaju vidi Petra Gudelja, Danijela Dragojevića, Veselka Koromana, da bi u razlogovskom naraštaju istaknuo Vladimira Pavlovića, Matu Ganzu, Nikolu Martića, Antu Stamaća i Vesnu Berezovsku.

Katolička periodika

Gore Srca

No vratimo se na početak – 1945-oj. U tragičnom ideološki programiranom sustavu ništenja svega što je na domovinskom tlu bilo hrvatski izrazitije nacionalno i uopće (pro)katoličko izvan ili iznad ideološke proskripcije, u vremenu u kojemu su uništene ili nacionalizirane sve katoličke tiskare i obustavljena glasila, upravo je čudesno tu i tamo preživjelo poneko svjetlilo kršćanske riječi. Jedno od takvih bio je list *Gore srca*. Mons. Božo Milanović bio ga je pokrenuo godine 1946. u Trstu kao dvotjednik.²³ Osim raznih crkvenih vijesti, u listu će do njegove obustave u sedmome godištu, 1952., izlaziti, uz ostale, i literarni radovi, gotovo redovito nepotpisani (od potpisanih su Mara Švel-Gamiršek, Rajmund Kupareo, Ferdo Rožić, te inicijali J. T., S. M., M. S. /Milan Simčić?/; zna se da su među suradnicima bili i svećenik Šime Sironić²⁴ i Sida Košutić), većinom pjesme i redovito novelete u rubrici „Podlistak“, s više prijevoda stranih katoličkih pisaca i prikaza rada katoličkih književnika hrvatskih

23 Prvi broj izišao je 1. IV. 1946. u Trstu. Glavni izdavač je bio Zbor svećenika Sv. Pavla za Istru, a glavni urednik Božo Milanović. Od 1. IX. list je izlazio u Rijeci i povećao nakladu. No nakon što je 28. VIII. 1947. vojna uprava u Opatiji raspustila Zbor i njegov imutak prepustila Oblasnom NO-u, Milanović je, nakon jedne zapljene lista i drugih smetnji oko tiska, prenio njegovo uredništvo 1. X. 1947. u Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, gdje list uređuje Pavao Lončar, poslije Janko Oberški te Franjo Grundler. <http://istrapedia.hr/hrv/1439/zbor-svecenika-sv-pavla-za-istru/istra-a-z/>

24 Za Š. Sironića usp. <http://istrapedia.hr/hrv/898/sironic-sime/istra-a-z/> O suradništvu Side Košutić u *Gore srca* usp. Stjepan Lice, „Sida Košutić – književnost svjetlosti“, *Kroatologija*, 6(2015), 1–2, 328.

i stranih, čime se čuvala svijest o postojanju bogate baštine katolištvom nadahnute ili prodahnute književnosti.

Glas Koncila

Pojava *Glasa Koncila* 1962. kao biltena, od 1963. kao dvotjednika, a od 1984. tjednika, jedan je od najvažnijih događaja suvremene hrvatske crkvene povijesti, no i kulturne, jer je otvorio mogućnost djelomičnoj afirmaciji kršćanske kulture, samim time književnosti. Na njegovim stranicama povremeno se reafirmira politički neproskribiran dio katoličke književnosti u djelima Side Košutić, Ante Jakšića, Augusta Đarmatija, Rajmunda Kuparea, Tona Smerdela i dr., a i stranih katoličkih pisaca. Brojnim tekstovima, a književno kratkim pričama, pod pseudonimom Berith afirmirat će se Smiljana Rendić, koja piše i poeziju, a prva književnica nove generacije kojoj će list dati prostor bit će Anka Petričević. Literarne pretenzije humoreske, s tendencijom društvene kritike, ima podlistak Živka Kustića „Pisma seoskog župnika“, što ih je potpisivao pseudonimom don Jure, objavivši ih od 1964. do 2011. nekoliko stotina. List će objaviti Raosov roman u nastavcima *Kraljičin vitez*, usvešćan 1976., a prije toga roman *Župnik na kamenu* 1975., koji Raos potpisuje pod pseudonimom Ivan Glagoljaš. Sve to upotpunjuju brojni kraći prozni radovi, književni prikazi i poezija, primjerice Joje Ricova, Ivana Tolja, Zdravka Gavrana, Krešimira Tičića i drugih.

Crkva u svijetu

Nedvojbena važan promotor na esejnoj i znanstvenoj razini ideje i sadržaja katoličke književnosti, donekle i u pjesničkoj produkciji, bio je časopis *Crkva u svijetu*, teološki dvomjesečnik, danas tromjesečnik Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Splitu, pokrenut 1966. (od br. 2. nosi podnaslov „časopis za vjersku kulturu“). Uz prvoga urednika don Matu Meštrovića (1966.–1969.), koji je na svoj način bio veza s predratnom katoličkom književnošću, osobit doprinos reafirmaciji hrvatske i inozemne književnosti katoličke slike svijeta i kršćanske duhovnosti te religioznih naglasaka književne interpretacije dao je don Drago Šimun-dža (urednik 1970. – 1992., piše i pod pseud. Dragi Džimbeg) brojnim

esejima i stručnim člancima,²⁵ do danas sabranima u nekoliko knjiga.²⁶ Osim njega, o književnim temama pisali su Juraj Lončarević, Kalman Mesarić, Ton Smerdel, Stanko Vasilj, Veljko Vučetić, Branislav Zeljković i dr., dok su poeziju i prozu objavljivali Stanislava Adamić (A. Marius, Ava Mislán, Alma Fides, Ignis Leticia), Tomislav Antunović, Ivo Balentović, Janko Bubalo, Ivan Cvitanović, Ivan Čagalj, Ante Jakšić, Stjepan Krčmar, Vlado Lozić, Stanislav Pejković Šodan, s. Anka Petričević, Ton Smerdel, Miroslav Slade Šilović, Drago Šimundža (Domagoj Šubić), Milan Špehar, Veljko Vučetić (Maksimilijan Vetus), Zlatko Tomičić i dr.²⁷ Uredništvo je tiskalo nekoliko naslova poezije: Janka Bubala *U nedogled okrenut* 1974. i *Gorko drvo* 1979., Milijane Barade *Daljine i blizine* 1983. i *Djeca i more* 1986., Vlade Lozića *Okrajci ognjišta* 1985.

Kana

Pojava obiteljskog mjesečnika *Kana* 1970. omogućila je afirmaciju poezije i kraćih proznih formi, koje uredništvo atribuirala novelom i pričom. U duhu promicanja nekonfliktnog kršćanstva u konfliktnom okružju, revija u početku usporedo tiska radove eminentno katoličkih književnika kao što su tada već pokojna Sida Košutić, Stanislava Adamić, Mirko Mataušić, Stjepan Džalto, Ivo Balentović, Marija Barbarić-Fanuko i dr. te radove pisaca koji prigodice neizravno korespondiraju s kršćanskim etosom, primjerice Mate Balote, Zvonimira Baloga, Ivana Slamniga, Nedjeljka Fabrija, Antuna Šoljana, Zvonimira Majdaka, Stojana Vučićevića i dr., uz veći broj prijevoda i prikaza o stranim katoličkim piscima, da bi se poslije poezijom i kratkom pričom javljali Stjepan Lice, Ljiljana Matković, Dubravko Horvatić, Marko Kovačević (Marko Srđanac), Ivan Golub, Božidar Petrač i drugi. Nekoliko priča objavio je i teolog

25 Vrijedno je spomenuti niz članaka „Odrzi vjere i nevjere u hrvatskoj književnosti“, objavljenih u razdoblju 1982.–1984. Obradeni su Šimić, Ujević, Cesarić, Cettineo te u dvama nastavcima Nazor i Šop. Dostupno na tražilici Hrčak.

26 *Problem Boga u suvremenoj književnosti*, CuS, Split 1983.; *Religiozna povjerenja i sumnje*, MH, Split 1999.; *Bog u djelima hrvatskih pisaca*, I. i II, MH, Zagreb 2004.

27 Usp. Drago Šimundža, Bibliografija Crkve u svijetu (1966.–1985.), *Crkva u svijetu*, 20(1985), 4, 413-451.

Vjekoslav Bajsić, a više kritičkih prikaza suvremenih pjesnika napisao je 1982. Neven Jurica.²⁸

MI

Pojava *Lista mladih MI* 1976., najprije povremenika, a od NEK-a 1984. mjesečnika, dala je platformu za novu paradigmu kršćanstvom nadahnute ili katoličkim svjetonazorom i vrijednotama prodahnute književnosti, koja se naslanja na tradiciju hrvatske i svjetske književnosti katoličke inspiracije, orijentacije ili tematizacije od 1900. do 1945., snažno povezane s razvojem Hrvatskoga katoličkoga pokreta, i na cijelu prethodnu baštinu. U tome smislu Neven Jurica i Božidar Petrač objavili su više programskih tekstova, koji se zajednički mogu staviti pod geslo „povijest i nada“. Podsjećajući na prinose predratne hrvatske katoličke književnosti, posebice uvažavajući Marakovićevu književnu podlogu, oni programski promoviraju kršćanski i nacionalno validiranu obnovljenu poetsku sintezu povijesnog iskustva kao putokaz novoj književnosti. Njezin će pjesnički korifej na razmeđu sedamdesetih i osamdesetih godina biti Ivan Tolj, koji zbirkama znakovitih naslova *Slavenske zime* i *Kozmoplitska jesen* 1983. afirmira, a zbirkama *Anima croatorum* i *Križnice* 1990. programski zaočvrstava tu paradigmu.²⁹ Nasuprot fragmentarnosti i individualizaciji, oni ističu potrebu da književnost bude prožeta kolektivnim sjećanjem i usmjerenjem hrvatskoga naroda u novu budućnost slobode. To pretpostavlja i povratak metafizici i transcendenciji, što će Neven Jurica i Božidar Petrač opredmetiti 1987. programskom antologijom *U sjeni Transcendencije*, koju je pratila istoimena Juričina programska sinteza.³⁰ Isti autori priredili su antologiju marijanskoga pjesništva *Duša duše Hrvatske* 1988. No valja reći da je tomu prethodio projekt skupne zbirke *Insulae - Hrvatska nova lirika*, koju je 1981. priredio Drago Štambuk, naglasivši u predgovoru

28 U brojevima 1-5. i 7-12. prikazani su pod zajedničkim naslovom „Hrvatska nova lirika“ Ljubo Wiesner, Anhel Antičić, Neda Miranda Blažević, Hamdija Deimirović, Božica Jelušić, Neven Jurica (prikaz Božidara Petrača), Dražen Katunarić, Zoran Kravar, Tomislav Matijević i Drago Štambuk. Istom temom bavi se u članku „Kreacionistička slika svijeta. O dijelu hrvatske mlade lirike“, *Svesci*, 1982., 45, 79-86.

29 *Pjesme* (strojopis 1973.), *Otočanka* 1980., *Biokovski bal* i *Kozmoplitska jesen* 1983., *Slavenske zime* 1987., *Anima Croatorum* i *Križnice* 1990.

30 Važnije eseje „miovske paradigme“ Jurica je sabrao u knjizi *Bog i hrvatska poezija XX. stoljeća*, Alfa, Zagreb 1991.

kako jezik nije „despiritualizirani materijal“ već „supstrat duhovnosti i kulture“. Isto tako ima se spomenuti zajednički njegov projekt s Nevenom Juricom (uz pomoć Anđelka Novakovića i Božidara Petrača) *Quadriscopium hrvatskog mlađeg pjesništva (antologija)*, tiskan u časopisu *Dubrovnik* 1982., br. 5-6. Spomenuta izdanja, upućujući na tradicijske duhovne vrjednote hrvatskoga pjesništva, a oslonjena na određene zbirke pjesama, imala su važnu i duhovno pokretačku ulogu u vremenu ideološki određenu jugoslavenskim komunizmom, (re)afirmirali su niz prešućenih i/ili marginaliziranih mladih pjesnika te su otvorili vrata drukčijim čita-njima, tumačenjima i vrjednovanjima hrvatske poezije 20. stoljeća. Sam naziv „quadriscopium“ – četveroprostorje – simbolizirao je prevladavanje ideološke zatvorenosti i jednosmjernosti. Svakako i spomenuta Kokšina “kršćanski konfesionalna“, te prva Petrač-Juričina antologija, „reprezentativno-diverzna“,³¹ pripadaju onoj vrsti antologija što ih Zdravko Gavran naziva „vertikalnima“, za razliku od „horizontalnih“. Riječ je o kapitalnim prinosima hrvatskoj književnosti, na koje se nakon 1990. oslonilo i navezalo više tematskih antologija religioznoga pjesništva.

Osim tih programskih odrednica, *MI* od početka otvara stranice mladim pjesnicima, među kojima će se posebice isprofilirati Ivna Talaja (1966.) i Iva Čuvalo (1970.), koje će devedesetih godina tiskati prve zbirke.

Dramska književnost

Budući da dramsko stvaralaštvo, namijenjeno prikazivanju, zahtijeva pozornicu, glumce, tehniku, rekvizite, stručnjake raznih vrsta i druge uvjete koje nije bilo moguće zadovoljiti u spomenutom razdoblju, samim je time bilo osuđeno na gotovo punu marginalizaciju. Teatrologinja dr. Sanja Nikčević navodi da je „od 1945. do 1990. u Hrvatskoj postavljeno samo pet afirmativnih religioznih djela“.³² Kao primjeri kršćanskim

31 Zdravko Gavran, „Rasponi osobnosti u dvjema 'vertikalnim' antologijama“; u: *Pod svodovima svoga neba*, Naklada Jurčić, Zagreb 2006., 79.

32 *Što je nama hrvatska drama danas?*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., 44. „U prvih četrdeset i pet godina odigrano ih je samo pet, a prvi put tek 1968.! Četiri su producirane u sklopu ljetnih festivala (Split i Dubrovnik) i to kao istraživanje otvorenog prostora“ ili „rekonstrukcija i istraživanje baštine“. Kako jezične (jer se igralo na staroj čakavici), tako i kazališne. Upravo da bi potvrdili taj znanstveni aspekt predstava u produkcije su uključivali vrhunske stručnjake za staru hrvatsku književnost

temama i motivima korespondentnih drama mogu se navesti Bakmazove „teodrame“, kako se spretno pojmom teologa Hansa Ursa von Balthasara poslužio Darko Gašparović,³³ a riječ je o dramama s biblijskim predlošcima: *Akcija i čistilište* 1968., *Neprijatelj* 1969., *Šimun Cirenac* 1977., *Jahači apokalipse* 1980., *Josip Prekrasni* 1982.³⁴ Kao religiozna drama percipira se i *Zatvoreno poslijepodne* Vlatka Perkovića iz 1966., izvedena u splitskom HNK iste godine.³⁵ Anka Petričević - s. Marija od Presvetog Srca objavila je 1976. dramu u pet činova *Pokrštavanje Ilirije i Hrvata*: posvećeno 1.300 obljetnici kršćanstva u Hrvata, a Jasna Marinov 1983. dvije scenske slike: *Oproštaj Jurka Križanića* (1617.–1683.) i *Bogdan Leopold Mandić* (1866.–1942.). Rajmund Kupareo objavio je 1985. u knjizi *Prebivao je među nama* Tri prikazanja - misterija: *Porođenje, Muka Kristova* (objavljena prvotno u Madridu na španjolskom 1950. pod naslovom *Pasion de Cristo*) i *Uskrsnuće*.³⁶ Od scenske literature nalazimo *Scenske proslave vjerske* u izdanju svetojeronimskog društva 1981.

Među promicateljima kršćanske kazališne scene treba spomenuti Krešimira Tičića, koji je napisao i postavio predstave: glazbeno-scensku igru *Mir* 1972. (glazba fra Mile Čirko), prvi mjuzikl kršćanske inspiracije u

koji su radili obrade iako je u hrvatskom kazalištu uobičajeno da to rade redatelji ili dramaturzi. Prve dvije producirane su iste godine, 1968, dvadeset i tri godine nakon završetka Drugoga svjetskog rata, i to u sklopu dva najznačajnija ljetna festivala. U Splitu je *Prikazanje života sv. Lovrinca mučenika* režirao Marko Fotez...“, 45-46.

- 33 Usp. „Objava teodrame u suvremenoj hrvatskoj dramatici“, *Riječki teološki časopis*, 8(2000), 2, 315-334.
- 34 O Bakmazovim dramama usp. *Biblijski prizori. Drame*. Alfa, Zagreb 1998. S. Nikčević *Šimuna Cirenca* svrstava u tzv. subverzivne drame: „Upravo zato paralelno ovim afirmativnim religioznim dramama na hrvatskim scenama postavljane su i one subverzivne, dakle drame koje su religioznu tematiku razotkrivale kao lažnu ili opasnu: Ranko Marinković *Glorija* (1955.), Ivan Bakmaz *Šimun Cirenac* (igrano 1977., objavljeno 1979.), Ivo Brešan *Nečastivi na Filozofskom fakultetu* (1975.) i *Viđenje Isusa Krista u kasarni V. P. 2501* (1973.) te Mate Matišić *Legenda o sv. Muhli* (1988.). (...) Najbolja potvrda da je ta verzija (*Šimuna Cirenca* – nap. V. L. bila subverzivna prema religiji je promjena kraja za objavljivanje 1989. u knjizi *Biblijski prizori*. Nakon što je sam doživio religijsko iskustvo i nakon toga napisao nekoliko afirmativnih religioznih drama (dramske obrade biblijskih motiva koje afirmiraju osnovni predložak), samom je autoru taj kraj zazvučao subverzivno pa ga je promijenio. U novoj verziji umire Šimun, a Krist završava svoj put kako je i zapisano u Bibliji“, 49-50.
- 35 Usp. Grgo Mišković i Helena Peričić, „Hrvatska drama s religijskim elementima u razdoblju komunizma“, *Krležini dani u Osijeku*, 2009., 170.
- 36 Usp. Sanja Nikčević, „Prikazanja Rajmunda Kuparea ili Kristovo djelovanje kroz ‘slabe likove’“, *Kolo*, 25(2015), 1, 94-111.

Hrvatskoj i prvi dječji mjuzikl *Mali suci* 1973., a nakon toga mjuzikle *Sunčanu zraku* 1977., *Dječji vrtić za odrasle* 1980., *Čarobnu prehladu* 1982. i *Brat sunce* 1989., za koje je glazbu napisao Mario Nardelli.³⁷

Treba spomenuti i Hrvoslava Bana. Nakon hagiografske drame o Sv. Nikoli Taveliću *Bojište i krijes* (Šibenik 1970.), objavljene u prigodi kanonizacije, objavio je 1979. dramsku sliku *Krađa Marijina kipa*. U emigraciji Vinko Grubišić autor je drame *Ne začuđuju čudesa* (skazanje u pet slika, ZIRAL, Toronto-Zürich-Roma-Chicago, 1982.), s motivom ukazanja u Međugorju.

Ostali doprinosi

Od drugih izdanja mogu se spomenuti *Žrtva Božje ljubavi. Izbor lirskih meditacija o svećeničkom životu*, koju je 1957. ciklostilom izdao Josip Turčinović, omanja antologija *Iz hrvatske marijanske lirike* (sastavile S. M. Renata Piličić i S. M. Ivanka Rukavina, Zagreb, 1971.; to je druga marijanska antologija, nakon Žankove *Hrvatske marijanske lirike /novije/ iz 1935.*) te dvije tematske panorame Pavla Crnjca: *Poezija blagdanskom trenutku* i *Poezija zajedničkoj radosti* (Zagreb 1986.).

U romanesknoj proizvodnji svojevrsan je kuriozum roman Šime Sironića *Teški dani: dnevnik jednog istarskog svećenika (1909. – 1915.)*, što ga je u Pazinu 1961. strojopisno kao autograf objavilo Istarsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda. Stjepan Krčmar objavio je 1966. u vlastitoj nakladi kratki psihološki roman iz suvremenog života *Susret na pragu*.

37 Sve praiizvedbe bile su u Župi Majke Božje Lurdske u Zagrebu, osim mjuzikla *Čarobna prehlada*, praiizvedene u Pragu 1989. i mjuzikla *Brat Sunce*, koji je izveden 1998. u dvorani Župe Sv. Antuna Padovanskog u Zagrebu. U Tičićev scenarističko-redateljski opus pripadaju i djela: Franz Weiser, *Svjetlo planina*, dramatiizacija romana i režija, Župa Majke Božje Lurdske, Zagreb 1969.; Joseph Spilmann, *Žrtva ispovjedne tajne*, dramatiizacija romana i režija, Župa Majke Božje Lurdske, Zagreb 1970.; *Božično svjetlo u hrvatskoj noći*, tv-scenarij, HTV 1991.; *Hvalospjev ljubavi*, tv-scenarij, HTV 1992.; *Uskrсна svijeća*, tv-scenarij, HTV 1992.; *Život za život*, scenarij za mjuzikl o žrtvi fra M. Kolbe, 2013. (songovi: Daniele Ricci). Objavio je knjigu kratkih priča objavljenih u *Glasi Koncila* (pseud.: Krešimir Petrić) *Kaj te muči, barba?* 1986. te nakon 1990. spomenuti tv-scenariji, komedije *Tulum na kvadrat* 1991., *U tuđem dvorištu* 1992. i tekst tv-drame *Profesionalci* 1996.

Kada je riječ o poeziji, treba još spomenuti u raznih izdavača zbirke Marijana Ivana Čaglja *Pili smo materinsko mlijeko* 1967.,³⁸ Stanka Dominića *Pređa srca*, Ive Balentovića *Balada o rastanku*, Mire Preisler *Akordi*, Rajka Kraljeva *Runolist* i s. Benite Prkačin *Pokloni duše* 1969., *Hrvatske zemlje znamen* Mirka Validžića Čelkanovića, *Modri zrenici* Mate Blaškovića, *Molitva pred odlazak* Hrvoja Bora (fra Ljubo Hrgić), *Močvara i zvijezde* Stanislave Adamić 1970., s. Benite Prkačin *U dane prolaza* 1977., Serafina Mičića *Zvezdane vigilije* 1982., Ane Zorke Kojaković *Pjesma otkupljene* 1983., posebice pak zbirke s. Anke Petričević – klarise s. Marije od Presvetog Srca *Sagni se, majko* i *Zvijezda nad Betlehemom* 1967., *Ovdje je sva povijest moja* 1976. te u nizu Symposion: *Alvernija* 1982., *Apokalipsa* i *More sjaja* 1983., *Dar života* 1985., *Otkupiteljeva ljubav* 1986., *U svetištu duše*, *Ave Maria* i *Tornju bjelokosni* 1988. Osobitu simboličnu važnost imaju Izidora Poljaka *Pjesme* 1983., u izdanju *Kršćanske sadašnjosti*, s predgovorom Đure Kokše, čiji je kuriozum u tome što je opremom i grafički istovrsna knjigama u biblioteci *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, gdje Poljaku, svećeniku pjesniku moderne, tada zbog proskripcije nije bilo mjesta. U vlastitoj nakladi objavio je dvije knjige aforizama svećenik Augustin Korpar – *Žvakanje života* 1981. i *Dopuštene kletve* 1983.

Tematsku monografiju *Problem Boga u djelima M. Krleže* objavio je Milan Špehar 1987. Isusovac i pomoćni biskup zagrebački Mijo Škvorc u svom je divot-djelu iz 1982. *Vjera i nevjera* u kontekstu teme obradio svjetsku i hrvatsku književnost. Šokačke i bunjevačke književne portrete objavio je Juraj Lončarević 1969.

Kao osobitost, pa i kuriozum vremena može se spomenuti „samizdat“ *Susreti*, časopis koji u Umagu uređuje i objavljuje Ivo Balentović od 1967. do 1993., u kojemu je, uz ostalo, prikazao život i rad niz zanemarenih hrvatskih književnika kršćanskoga usmjerenja.

38 Objavu knjige *Crkva u svijetu* u svojoj redovitoj bibliografiji popratila je ovom zanimljivom „reklamom“ (zacijelo urednika Mate Meštrovića): „Prvu zbirku pjesama ovog mladog pjesnika toplo preporučujemo čitaocima poezije. U njoj ima prave poezije, i to saopćene modernom, današnjom lirskom ekspresijom. Bez sumnje, ovaj mladi pjesnik ima dara i zna intimno doživljavati na nov način. (To se, i jedno i drugo, može vidjeti i na njegovim pjesmama u ovom broju 'Crkve u svijetu' uzetima iz te zbirke. Na primjer, tema 'Relikvije' čitava je jedna tragedija, a uhvaćena bez patetike, u nekoliko suptilnih i primjerno jednostavnih poteza). Dapače, ne bi nas iznenadilo eventualno mišljenje kritike, da su neke od ovih pjesama, s nekim pjesmama Sude, Zdunića, Lendića, Kornera, Anke Petričević, ono najljepše što ima naša novija katolička lirika.“ Zanimljiva je poveznica na predratnu liriku i spominjanje tada proskribiranog Lendića. *Crkva u svijetu*, 2(1967), 3, 111.

Među izdavačima kršćanske poezije i proze posebice treba spomenuti *Kršćansku sadašnjost*, koja je osim prijevoda strane proze (L. Wallace, F. Mauriac, J. Green, G. Greene i dr.) tiskala više knjiga hrvatskih autora, eseja: *Ujevićevo pjesničko i mističko iskustvo* književnika i prevoditelja Marka Kovačevića 1982. te Rajmunda Kuparea *Umjetnik i zagonetka života* 1982. i *Govor umjetnosti* 1987.; proze: roman *Ovim šorom, Jagodo Mare Švel-Gamiršek* 1975., u „Maloj knjižnici Kane“ objavio je Živko Kustić romane *Tomica i njegova pisma* 1972., *Zaljubljeni robovi* 1973. i *Denis – dječak na prozoru* 1979., roman *Šana se udaje* Ante Jakšića izlazi 1980., *Priče iz Pasjih Korita* Stjepana Džalte 1982. Vinka Fugošića putopisne bilješke *Znancima u pohode* 1983., Jurja Božidara Marušića pripovijest *Prsten* 1985., te poezije: Ljiljane Matković-Vlašić *Traganje za blizinama* 1971., *Ti nisi sišao s križa* 1974., *Sabrani dani* 1977. i *U zemlji živih* 1983., Janka Bubala *Koraci od jučer* 1973., *Raspon trenutka* 1976. i *Blagoslov darivanja* 1983., *Pod pješćanim satom* Ante Jakšića i *Baka* Dubravka Ivančana 1975., Rajmunda Kuparea *Pjesme* 1980., Šimuna Šite Ćorića *Od zalogaja zvijezda* 1986.

Vrlo plodan izdavač svećenik Ivan Zirdum tiskao je, uz ostalo, u nizu „U pravi trenutak“ priče za djecu Nevenke Bakoš *Osluškiivanje* 1983. i *Priče za djecu* 1988. te iste godine *Davorinove priče* Petra Ribinskoga; knjigu priča za mlade Stjepana Džalte *Mladenački raj i njegov sjaj* 1989., knjige poezije Vite Cipriša *Moja suza* 1985. i Ante Jakšića *Prema drugoj obali* 1987. te zbornike recitacija, proznih i drugih tekstova *Gospodin uskrnsnu doista* 1986. i *Sveta božićna noć* 1988. (oba prir. Stanislav Belaj); pripovijetke iz seoskog života *Njive zovu Stjepana Perčevića* 1990.

Naša ognjišta iz Tomislavgrada (Duvna) tiskala su nekoliko knjiga: pjesme Jakova Bubala *Na rubu Ništavila* 1973., *Raspon trenutka* 1976., *Gorko drvo* 1979. te pripovijesti i crtice *Nebo u kamenu* 1980., pripovijest Gracijana Raspudića *Braća Golemc* 1975., knjige poezije Stanka Vasilja *Povjerovali smo ljubavi* 1977. i *Fratrova oporuka* 1981., tragediju Blage Karačića *Diva Grabovčeva* 1979., prozu Vlade Lozića *Između riječi i pepela* 1980. i pjesme *Stranac sa suzom* 1981., *Zvrkasti kalendar* Dubravka Horvatića 1981. te Nikole Tadića *Dvije komedije* 1981.

Mostarska *Crkva na kamenu* tiskala je poeziju Pere Pavlovića *Vedrine* 1983.; pripovijesti Marka Cvitkušića *Ispružene ruke* 1986., *Svečev kafić* Stjepana Džalte 1988. te iste godine spomenutu marijansku Petrač-Juričinu antologiju *Duša duša hrvatske*.

Filozofsko-teološki institut tiskao je 1988. *Veronikin rubac*, „meditacije pred slikom“ Josipa Sanka Rabara.

Kao poseban fenomen treba spomenuti najčitaniji hrvatski roman *Svi me vole, samo tata ne* Đure Zrakića, koji je od 1972. do 2003. tiskan u dvadeset dva izdanja (!) u autorovoj nakladi. Isto tako posebice treba spomenuti Ivana Martinca, koji se nekoliko knjiga (*Elipse* 1962., *Alveole* 1968., *Patmos* 1970., *Aura* 1975., *Pohvale* 1981., *Pisma Teofilu* 1985.), ulazi temama i motivima u prostor religiozne poezije, iako nije „ispovjedalački“ religiozni pjesnik.³⁹

Među tridesetak listova župa i zajednica mladih⁴⁰ literarnim pretenzijama ističe se glasilo zajednice mladih vjernika pri Župi Bezgrješnog Srca Marijina na Jordanovcu *Jordan* (pokrenut 1974.), u kojemu, uz ostalo, u oblicima kratkog eseja i priče te poezije surađuju Stjepan Lice, Josip Sanko Rabar, Tomislav Salopek, Vladimir Lončarević i Ivica Relković.⁴¹

Posebice treba spomenuti i „mjesečnik za kršćansku kulturu“ *Bakarska zvona*, pokrenut 1963. kao župni list župe Bakar, od 1971. *Zvona*, „mjesečnik za kršćansku kulturu Riječke nadbiskupije i Gospićko-senjske biskupije“, 1971. pokrenuta *Naša ognjišta*, koja 1982. mijenjaju ime u *Sveta baština*⁴² te *Crkvu na kamenu*, „pastoralno-informativni list her-

39 O njemu usp. Drago Šimundža, „Pjesnička i duhovna obzorja Ivana Martinca I. i II.“, *Crkva u svijetu*, 29(1994), 4, 388-400; 30(1995), 1, 38-52.

40 Prema tražilici po riječima iz naslova NSK pokrenuti su župni listovi: 1965. *Naš zavjet* (Makarska), *Naša župa* (Karlovac); 1967. *Župni list Karlovca i okolice*, *Crkva u malom* (Zagreb); 1970. *Tomislavljevo* (Vinjani); 1971. *Naša crkva* (Pitomača), *Nova župa* (Metković), *Nadanja* (Zagreb), *Ideja* (Kutina); 1973. *Ivan Merz* (Zagreb); 1974. *Corona* (Stari Grad); 1976. *Podravski zvonici* (Virje); 1977. *Živjeti zajedno* (Zagreb), *Miljevci*, *Naše slovo* (Šibenik), *Naš list* (Jasenice); 1982. *Izvor* (Tučepi); 1984. *Župni list župe Sv. Stjepana* (Grohote); 1985. *Slivno*, *Studenci*; 1986. *Most* (Podbablje); 1987. *Emanuel* (Samobor), *Glas Visoke* (Split), *Bartolomej* (Donja Lomnica). Katolički listovi mladih su pokrenuti: 1967. *Duh zajedništva* (Zagreb), 1970. *Synaxis* (Rijeka), 1977. *Koraci* (Zagreb), *Naši susreti* (Sinj), 1982. *Zamka* (Zagreb), 1982. *Na raskrižju života* (Vinkovci), 1988. *Novi koraci*.

41 Usp. Vladimir Lončarević, „Jordan — kršćanska radost riječi“, *Obnovljeni život*, 45(1990), 3, XXXI-XL; Josip Sanko Rabar, „Literarni značaj Jordana“, *Obnovljeni život*, 49(1994), 5, 503-509.

42 Prema *Bibliografiji članaka „Naših ognjišta“ i „Svete baštine“ 1971-1991*. Petra Mamića (Tomislavgrad 1993.), među ostalim suradnicima nalazimo: Stanislavu Adamić, Danicu Bartulović, Ljubicu Benović, Josipa Berku, Marija Bilića, Jakova i Janka Bubala, Ivana Marijana Čaglja, Šimuna Šitu Čorića, Stjepana Čuića, Tomislava Dorotića, Stjepana Džaltu, Augusta Đarmatija, Dubravka Horvatića, Antu Jakšića, Blagu Karačića, Jeronima Kornera, Stjepana Lice, Vladu Loziću, Matu Marčinka, Serafina Mičića, Ljudevita Matkovića, Tomislava Milohanića, Anku Petričević, Miru Presiler, Zlatka Rajčevca, Krešimira Šegu, Maru Švel-Gamiršek, Josipa Velebita, Andriju Vučemila, Brunu Zorića; od pokojnih u vrijeme objavljivanja nalazimo

cegovačkih biskupija“, pokrenut 1980. U svima njima objavljujvana je poezija, kratka priča, i članci o kršćanskoj književnosti i piscima.

Veći broj pjesama, kratke proze, prikaza književnih djela, prigodnih članaka o piscima i drugih literarnih priloga nalazimo u brojnim drugim listovima i časopisima: *Glasniku Sv. Antuna Padovanskog*, odnosno *Veritasu*, *Glasniku Srca Isusova i Marijina*, *Malom koncilu* (književnost za djecu - segment kojemu valja tek posvetiti posebnu pozornost), *Kani*, *Mariji*, *MI-u*, *Veritasu*, kalendaru *Dobri pastir* (1950.-1977.), a većih kritika, prikaza i ocjena ima, osim u *Crkvi u svijetu*, u stručnim i znanstvenim časopisima *Bogoslovskoj smotri* (1910.-1944.; obnovljena 1963.), *Obnovljenom Životu* (izlazio 1919.-1944.; obnovljen 1971. kao „revija za religioznu kulturu“) te u *Svescima – Communio* (pokrenuti 1967.), *Nova et vetera* (1977. – 1990.; /nastavak *Dobrog pastira*/, „revija za filozofsko-teološke i srodne discipline“), u franjevačkom godišnjem zborniku *Kačiću* (pokrenut 1966., prvi sv. 1967.) i dr.

Zaključak

Već i površnim pogledom možemo zaključiti da su prve poratne i pedesete godine obilježene gotovo potpunim mrtvilom katoličke književnosti u nas. Jedina iznimka – Košutićkino *Jezero mrtvo* - simbolično izražava takvo stanje. Šezdesete su godine doba buđenja, sedamdesete su razdoblje prvih pokušaja njezine (re)afirmacije, dok osamdesete donose nove paradigme i stvarne iskorake na društvenu scenu djelima književnika kao što su Bubalo, Golub, Petričević, Šimundža ili od mlađih, rođenih četrdesetih i pedesetih godina, Nekić,⁴³ Tolj, Lice,⁴⁴ Jurica i Petrač. Jednostavno, oni postaju javne književne i društvene činjenice. Osim toga, katolička književnost Šimundžinim, Špeharovim, Petračevim i Juričinim radovima, iako izvan katedri, ulazi u stručno-znanstveni diskurs hrvatske književne povijesti, pri čemu posebice treba spomenuti članak Ive

pjesme Gabrijela Cvitana, Branka Klarića, Nikole Kordića, Side Košutić, Milana Pavelića, Stanka Petrova, Izidora Poljaka, Marina Sabića, Tona Smerdela, Đure Sudete, Nikole Šopa i dr.

43 Objavljuje u periodici od 1978. Prva knjiga *Ženski likovi u hrvatskoj književnosti* izlazi 1991.

44 *Otkriće blizine* 1987. i *Kako su rasli zemlja i nebo* 1990.

Sečkara, objavljen 1989. u *Obnovljenom Životu* „Luč Ljubomira Marakovića“⁴⁵ (u povodu 30. obljetnice snjegove smrti), koji se nadaje biti kvintesencijom znanstvene revalorizacije i reafirmacije katoličke književne baštine prve polovice 20. stoljeća. Tim člankom naime, izlazi iz književnopovijesne sjene ne samo najvažniji katolički književni programator i kritičar od 1905. do 1945, nego i čitav jedan prešućeni naraštaj, neizostavan dio korpusa hrvatske književnosti, želimo li ga vidjeti cjelovitim. No ako tražimo *signum temporis* te društvene reafirmacije i mogućnosti povratka katoličke književnosti u kanoniziranu maticu, kako povijesnu tako i recentnu, te predstojećeg oslobođenja hrvatske književnosti od ideoloških veriga jugoslavenstva i komunizma, onda je to možda prije svega primanje svećenika Janka Bubala u Društvo književnika Hrvatske godine 1987. te 1988. objavljivanje zbirke *Izabrana blizina* Ivana Goluba u nekadašnjoj izdavačkoj kući *Naprijed*, koja je nosila ime višegodišnjeg glasila Komunističke partije Hrvatske.

Tako je, prošavši razne faze destrukcije, opstrukcije i ignoriranja, kršćanski impostirana književnost ipak opstala, dapače sačuvala je svoj *elan vital*. Godine 1990., uspostavom demokracije, otvara se prostor punoj književnoj slobodi: novim piscima, istraživačima, urednicima, izdavačima, časopisima, zbornicima, antologijama... Tek u usporedbi s produkcijom od tada do danas, moglo bi se vidjeti koliko je, unatoč tomu što su za razdoblje 1945.-1990. spomenuti mnogi pisci i brojna djela, ograničen bio književni rad koji se može atribuirati kršćanskim odnosno katoličkim. Ono, rekosmo, nakon gotovo potpune opustošnosti do sredine šezdesetih pomalo progredira, da bi osamdesetih godina postigla zamjetniju prisutnost u javnosti, no i tada pod strogim cenzorskim škarama kada je u pitanju apostrofiranje nacionalne motivike ili apologetska ambicija izvan „sakristije“, nasuprot službenoj komunističkoj idiosinkraziji prema prisutnosti religije u društvenoj javnosti. Osim toga, raspačavanje odnosno prodaja naslova dopuštena je samo pouzećem, kod izdavača i u knjižarama Ćirilometodskoga društva i Kršćanske sadašnjosti na Kapitolu u Zagrebu.

Ovdje spomenuta književna djela nije nam bilo moguće vrijednosno ocjenjivati, stoga se zadaći prikaza katoličke književnosti u Hrvata u razdoblju od 1945. do 1990. i nije prilazilo estetičkim naočalama, nego se radije nastojalo upozoriti na osnovne kronološke, nakladničko-izdavačke i, djelomice, autorsko-žanrovske značajke njezina razvoja. Može

45 Dužan sam posvjedočiti da me upravo taj rad usmjerio na bavljenje fenomenom moderne katoličke književnosti u Hrvata.

se međutim već sada predložiti nekoliko mogućih smjerova istraživanja: prije svega, treba vidjeti koliko su plodne bile i kojom su se dinamikom razvijale pojedine književne vrste i tko su bili njihovih glavni nositelji. Nadalje, treba potanje istražiti doprinos pojedinih nakladnika, listova i časopisa, posebice u smislu književnih preferencija glede vrsta i žanrova, suradnika, bibliotečnih nizova i sl. Treba nadalje razvidjeti tko je, gdje i kako razvijao pojedine književne programe. Posebnu pozornost u tome smislu treba posvetiti HKD Sv. Ćirila i Metoda i Kršćanskoj sadašnjosti.

Te i druge vidike svakako treba istražiti, interpretirati i pritom vrednovati. Prije toga svakako bi valjalo razriješiti brojna metodička pitanja i spriječiti moguće konfuzije kriterija što ih pri tome treba svladati i ugraditi u takvu sintezu. Ište se svojevrsna prolegomena za valorizaciju, pri čemu se na književno djelo treba gledati kao na jedinstvo sadržaja i izraza, denotacija i konotacija, hermeneutike i recepcije, sa sviješću o specifičnostima koje djelo i/li pisca dopuštaju na ovaj ili onaj način atribuirati katoličkim/kršćanskim. Pritom je potrebno i na planu književne teorije „katalogizirati“ i ujedno „legitimizirati“ one rubne vrste koje su u modernoj književnosti zanemarene ili nisu primjereno uklopljene u svijest o umjetničkomu. Takve vrste ili žanrovi, važni upravo za temu ovoga rada, jesu lirski meditacija, prozna minijatura, parabola, biblijska legenda (u smislu slobodne parafraze biblijskih motiva), religiozni ili hodočasnički putopis, hagiografija, religiozna drama, epistolarna i dnevnička proza i sl.

Na početku cjelovite valorizacije trebalo bi utvrditi intencionalno-generičke predložnosti – od biblijsko-liturgijske do sasvim osobnih, intimnih iskaza religioznih doživljaja, osjećaja i spoznaja, odnosno stanja duše i duha, koji mogu sezati do mističkih zanosa i askeze. Nužno je razlučiti funkcionalno-tendencijske vidike religiozne književnosti koji su primarno u funkciji uporabnosti katehetske i apologetske moralno-vjerske pouke, liturgijske i druge crkvene uporabnosti (npr. uglazbljena poezija) od „čistih“ književnih aspiracija za umjetničkim očitovanjem vlastita doživljaja života i svijeta i njihova umjetničkog „opredmećenja“. Pritom valja razriješiti još neke dvojbe. Primjerice, na temelju kojih bi se polazišta i kriterija obradile i predstavile činjenice religiozne književnosti: damo li primat temama i motivima, književnim vrstama ili piscima - treba li u tom slučaju slijediti kronologiju nastanka djela ili rođenja pisaca? Nadalje, treba li se baviti i sekularnim dijelom opusa dotičnoga pisca (npr. socijalnim ili rodoljubnim temama i motivima)? Dade li se primat tematsko-motivskim činjenicama, pritom ne bi bilo moguće, razumije se, sasvim odijeliti religiozne motive od socijalnih, političkih i drugih, pa se postavlja pitanje kriterija atribucije i ocjene djela kao religioznih.

Ta i druga pitanja mogu se postaviti pred istraživača. Pritom treba imati na umu da katolička odnosno kršćanska književnost, u značenju skupa književnih djela bitno i izričitiije određenih kršćanskim svjetonazorom, duhovnošću, etikom, temama, motivima i idejama, nije pusti otok, nego sastavni dio cjelokupne poslijeratne hrvatske književnosti, koja u cjelini, s mnogih razloga, može i treba biti pročitana ne samo više *u sjeni*, nego *pod svjetlom Transcendencije*.⁴⁶

Croatian Catholic Literature from 1945 – 1990

Although Christian literature, Christian writers and writers inspired by Christianity, or more precisely, Catholic literature, Catholic writers and literature inspired by Catholicism, in the period from 1945 to 1990 in Croatia, was written a lot about, for many reasons and in various occasions, it lacked the synthesis that would, at least in its attempt, comprehensively provide its insight and offer a factual basis and interpretative criteria for its record, interpretation and evaluation. This work seeks to give a recognizable outline to such a great, spiritually unique and yet true to its genre, stylistic and in other ways very diverse heritage within the body of Croatian literature, which, evolving from the pre-moderna tradition, keeps up with the development of Croatian literature, and is in fact its integral part, by which the phenomenon of Christian/Catholic literature emanates from possibly one-sided and catechism-influenced interpretations, while the literary work is seen as the unity of content and expression, denotation and connotation, hermeneutics and reception, but with the awareness of the specifics that give Christian/Catholic attribution to the works and authors. In this respect, if we want to gain a complete insight into it, it is necessary to follow the development of Croatian literacy in emigration in the mentioned period, with equal attention and criteria.

Key words: Christianity; Christian / Catholic Literature; Croatian Literature; 1945 – 1990; Communism

46 Zahvaljujem Zdravku Gavranu, Stjepanu Lice, dr. sc. Sanji Nikčević, mr. sc. Božidaru Petraču i Krešimiru Tičiću na dragocjenim informacijama, objekcijama i sugestijama.